

R. H. 346, 15.

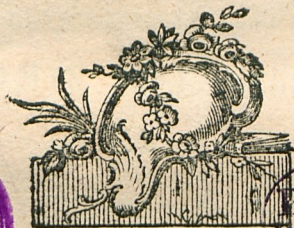
Π i
2861

DE
SACRIS
CONCIONIBUS

IN
CASTRIS HABENDIS

DISSERIT

M. GOTTLOB SIGISMUNDUS DONNER.

D R E S D Æ,
LITTERIS CAROLI CHRISTIANI MEINHOLDI,
MDCCLXXIX.

DE
SACRIS

CONCILIATIONIBUS

CASTRIS HABENDIS

DISSERTATIONE

M. GOTTFRIEDO WILHELMO BOETTCHER

ILLUSTRISSIMO EXCELLENTISSIMO
MAGNIFICIS SUMME REVERENDIS
ILLUSTRIBUS CONSULTISSIMIS
SERENISSIMI ELECTORIS SAXONIÆ
SUPREMI SENATUS SACRI DRESDENSIS
PRÆSIDI
CONSILIARIIS ASSESSORIBUS
SPLENDIDISSIMIS GRAVISSIMIS
PATRONIS OPTIMIS MAXIMIS
AETATEM PIE COLENDIS
D. D. D. C.

AUTOR.

ILLUSTRATIONES COELENITENSIS

REPUBLICAE SUEVICAE

IN AUSTRIOS COELENITENSIS

REPUBLICAE SUEVICAE

REPUBLICAE SUEVICAE

REPUBLICAE

REPUBLICAE

REPUBLICAE

REPUBLICAE

REPUBLICAE

D. D. D. C.

REPUBLICAE

V I R I
ILLUSTRISSE EXCELLENTISSE
*MAGNIFICI SUMME REVERENDI ILLUSTRISSE
CONSULTISSE*
PATRONI OPTIMI MAXIMI
AETATEM PIE COLENDI

Quo honorificentius mihi erat, belli quam felicissime iam iam compositi initio, a VOBIS VIRI ILLUSTRISSE, MAGNIFICI, SUMME REVERENDI, ILLUSTRISSE, exercitus nostri Ducibus sapientia, fortitudine, probitateque conspicuis concionatorem, ceterisque, qui religionem apud singulas cohortes traderent, praefectum datum esse; eo maiori studio allaboravi, ut officiis, quae muneris ratio exigeret, sedulo praestandis VESTRA illa singulari erga me benevolentia non indignus omnino viderer. Sed iam ex illo armorum strepitu reuersus VOBIS non eorum tantum, quae a me, sed quae tempore suo ac loco ex sacrarum rerum genere per totum exercitum acta sint, rationem reddendam esse putavi. Jussu igitur VESTRO aliorum libellis, in quibus illa indicata sunt, collectis, meum quoque adieci. Cum vero pars muneris in concionibus habendis posita fuerit, quam in illis et ipse potissimum secutus sim rationem, et omnibus, quibus idem propositus sit finis, sequendam existimem, publice exponere visum est. Accipite igitur opusculum ILLUSTRISSE, MAGNIFICIS, SUMME RE-

VERENDIS, ILLUSTRIBUS NOMINIBUS VESTRIS
dicatum! Accipite ea VOBIS animi pietate oblatum, quae
sapientiae, doctrinae, summisque de rebus sacris per totam
Saxoniā meritis VESTRIS debetur! Rei quidem argu-
mentum Summorum Virorum personis non indignum
omnino videtur, cum vero doctrinae nihil commendatio-
nis habeat, ea indulgentia atque humanitate, qua quem-
uis ingenii vires periclitantem adiuuatis, me quoque exci-
pere velitis. Neque tamen me solum meaque studia, sed
omnes quoque eos, qui in religionis doctrina militibus ex-
ponenda adiuncti mihi fuerunt, quam optime commenda-
tos habeatis oro rogoque

NOMINIBUS VESTRIS
ILLUSTRISSIMO EXCELLENTISSIMO
MAGNIFICIS SUMME REVERENDIS
ILLUSTRIBUS CONSULTISSIMIS

Scrib.
Dresdae d. xv. Julii
MDCCLXXIX.

cliens addictissimus
M. Gottl. Sigism. Donner.

§. I.

Cum in republica bene constituta milites in iis civium ordinibus sint habendi, qui tum ob multitudinem maximamque, qua pollent, potestatem, tum ob insignem, quam usu armorum difficili atque laborioso patriae utilitatem afferunt, ab omnibus magni faciendi sunt; eosdem quoque, quando de rebus sacris agitur, non infimo loco ponendos esse sequitur. Eam autem hic potissimum militum rationem habendam esse dico, ut belli tempore illis non modo religionis doctores tribuantur, sed ab his etiam omnis doctrina coelestis, in concionibus praesertim, ad ipsos referatur. De arte vero bene concionandi quamvis multa quidem omnium temporum scripta extant, et nunc scribantur, de orationibus tamen sacris ad milites habendis nihil facile in illis reperitur. Plerumque enim ea tantummodo, quae concionatori generatim scienda atque observanda sunt, tractant; aut si vel maxime de singulis artis illius partibus distinctius praecipiunt, eorum tantum usui, qui in urbibus et pagis religionis doctores sunt, inseruire videntur. Nec propterea quenquam, qui de orationibus in nuptiis et funeribus agens militares silentio praeteriit, reprehendendum censeo; quisque

Instituti ratio.

que enim ex fine, quem sibi in scribendo proposuit, iudicandus est. Sed integros libros habemus, qui, quomodo concionator militaris munere suo rite fungatur, docent; quantum mihi autem eos inspicere licuit, nec in his, ubi omnino quaerendum, de formandis concionibus in castris, quidquam, quod votis responderet, dictum inueni. Apud animum mihi igitur proposui, illarum, ex mea quidem sententia, ita instituendarum, ut etiam apud militantes vera pietas magis magisque excitetur augeaturque, tradere rationem. Ante laetissimum enim pacis, quae, iuuante Deo, quam felicissime nobis iam contigit, tempus, facultas mihi data erat, meo ipso usu, quae circa hanc rem fere obseruanda sint, videndi.

§. II.

Accommodate dicendum est

Salus aeterna quidem Christianis non nisi per Christum contingere potest; inde tamen in habendis concionibus eadem methodo ac ratione omnibus religionem tradendam esse, non sequitur. Nam quae in componendis mortuis dicuntur, ea in celebrandis nuptiis in medium non proferuntur; et quae coram rusticis in pago omnia suffragia fert concio, eam Saurinus Hagae-Comitum vix habere potuisset. Omnia igitur ministri ecclesiae, qui muneri suo vera cum utilitate praeesse student, officia in eo praecipue ponenda esse existimo, ut, quid Christianis tempore quoque ac loco singulis in rebus proponendum sit, videat. Quod vero cum de omnibus artis oratoriae partibus valet, id tum in primis de iis valebit, quae ad conciones militares pertinere videntur; ubi summum fere est, ita ad cohortes dicere, ut quam hic habeas orationem, ea non facile alii Christianorum coetui conveniat. Qui ingenii felicitate praeditus est, non anxie ad praecepta, quae sola nunquam bonum Oratorem finxerunt, recurreret, sed ipse, quomodo pro personarum, temporum atque locorum ratione apte et ad rem accommodate dicat, optime intelliget;

telliger; atque hoc modo superfluum alicui videri posset, leges super hac re conscribere. Sed qui recordabitur, Aristotelem, Dionysium Halicarnasense, Ciceronem, Quinctilianum, Vossium, Ernestium aliosque eruditissimos viros institutiones oratorias nobis dedisse, is formari posse praeceptis ingenium, acui, et erigi, non negabit. Summis quidem illis praestantissimae elegantissimaeque doctrinae viris me nulla ratione adiunxerim, utpote bene gnarus, quam paucis mortalium ad eiusmodi sapientiae gradum peruenire contingat; cum tamen ad eundem cum illis, pro modulo ingenii, bene de aliis merendi, finem contendam, hunc meum qualemcunque in re longe grauissima conatum non plane improbatum iri spero.

§. III.

Primum igitur, qui sint ii, quibus in castris concionandum, videamus. Ante omnia enim, qui operae pretium ferre voluerit, homines, quos ad consequendam salutem praeceptis diuinis instruat, nosse debet. Qui autem militiae nomen dederunt, multifariam inter se differunt. Sunt inter eos, qui, quam pie de religione cogitent eamque animo colant, non dictis modo, sed factis quoque comprobent; atque hi non tantum sunt ex praefectis, sed ex militibus etiam gregariis: neque ex iis tantum, qui provecioris aetatis periculis terrefacti mortem metuunt, sed ex iuuenibus etiam fortibus, a quorum aetate pietas saepe exulare videtur. Non igitur de omnibus, quod apud Poëtam legis, querendum est: *nulla fides pietasque viris, qui castra sequuntur*; quamuis vitam plurimos agere, quae ob mores perditos corruptosque neutiquam cum sanctis religionis praeceptis congruat, non negauerim. Si vero ab his, quae religionem spectant, discesseris, homines habebis vel ex nobili et clara gente, vel ex obscuro genere et infima plebe ortos: vel variis litterarum studiis excultos atque instructos, vel artium disciplinarumque ru-

a) Ad per-
sonas,

B

des:

des: vel praeclare tandem atque ingenue educatos, vel agresti rusticitate horrescentes. Quae cum iam natura sua maxime diuersa sint, quotidiano etiam consortio tam mire inter se miscentur, ut vix in ullo alio Christianorum coetu tantam animorum ingeniorumque diuersitatem deprehendas. Cognoscendis igitur illis operam det, cui curae cordique est, munere suo *εις οικοδομην* apud milites fungi. Sed cum hoc, uti in omni hominum genere, hic in primis negotium sit longe grauissimum difficillimumque, diuturna conuersatione crebrioribusque colloquiis opus esse videtur. Multum in eo quoque adiuaris, quando tum praesertim, cum a nemine obseruari arbitratur, quomodo quisque se gerat, obserues, neque ea, quae a viris probis atque honestis relata acceperis, plane spernenda existimes. Praecipui in ea re multum adiumenti habent, qui apud milites perpetui sacrorum ministri constituti sunt. Jam enim norunt auditorum animos et vitam, cum alii, bello suborto, eos vix a facie nosse coeperunt; et dum his in uniuersè dictis acquiescendum, illi, quae singulis quibusque conueniunt, proferre possunt: ut id taceam, quod, ubi amor mutuus inter doctorem et auditores nondum intercessit, ibi nec praecepta diuina altius animis reponi ac foueri soleant; amor autem ille, quamdiu alter alterum a se alienum adhuc ferè putat, intercedere non potest. Qui tamen cum doctrina vitae sanctimoniam, morumque probitatem coniungit, ei mox omnium amorem consequi haud difficile erit.

§. IV.

b) Ad rem-
pora,

Sed etiam temporum ratio habenda est, et quidem propterea, quoniam longe remotis ac alienis propositis, non modo nihil utilitatis afferes auditoribus, sed iure quoque reprehensionem apud eos incurres. Qui modo enim initio belli hostibus sese obiecerant, iam in aciem instructi praelium committunt atque victoriam reportant: alii praeter opinionem sese oppressos fugatosque viderunt:

viderunt: alii vero per longum temporis intervallum laboribus vulneribusque difficillimis fatigati sunt. Sic imbrem solemque excipere, quandocunque sit, excubias agere, fessosque humi eos dormire oportet. Accedit interdum, quod frumenti inopia laborent atque magna armatorum pars in grauissimos funestissimosque morbos incidat. Quid, quaeso, cum iam milites religionis doctrina vel excitandi, vel admonendi, vel ad vitae suae officia instruendi sunt, concionem laudabimus, in qua de superstitione circa insomnia, deque duarum in Christo naturarum coniunctione agitur? Pone contra, oratorem materiam sibi tractandam sumisse, quae ipsi temporis statui, in quo iam fere omnium res sitae sunt, optime respondeat, quas aures attentas non praebebunt, quibus piis cogitationibus animi non suffundentur, quibusque pietatis fructibus non laetabuntur! Haec enim est vis doctrinae coelestis, quam, ubi opportune adhibetur, in animis semper sentimus.

§. V.

Quae his addam, quaedam adhuc habeo, quae ad loca referenda sunt. Hostibus a patriae finibus propulsis bellum saepe in regiones transfertur, quarum incolae alii religioni addicti sunt, quam nos profitemur. In exponendis igitur litteris sanctioribus cauendum est, ne quid in eos, qui in dogmatibus fidei a nobis dissentiant, animo commoto et inconsiderate dicatur. Hic mihi placuit JOCARDUS Theologus quondam Berolinensis, qui cum Edelmanni errores latius serpere et doctores nonnulli magna vehementia in nefandas eius opiniones insurgere coepissent, nihil aliud egit, quam ut doctrinam, quam ille cum aedulis suis impugnaret, clare accurateque traderet et grauissimis argumentis omni moderatione demonstraret atque confirmaret. Exemplum hoc omnibus, qui in castris religionem docent, ad imitandum proposuerim. Qui enim inter milites de plebecula sunt, vix ani-

c) Ad locum

mi impetum continere possunt, quin et in disteria contra aduersarios erumpant, et, odio incitati, quocunque modo illis nocent; ac gauderent sane, qui plerumque durius et insolentius in hostium terris agere solent, si haberent, quo ferocitatem suam excusarent. In illis ipsis etiam cohortibus, quibus doctores dati sumus, saepe reperiuntur, qui eandem cum hostibus religionem colant; concionibus igitur, quibus in illam inuehimus, propterea etiam abstinendum est, ne rixae diffidiaque inter ipsos nostrates suboriantur et pericula oratori timenda sint. Odium illud leniendum potius est animusque ad mutuam humanitatem exhortandus.

§. VI

Hinc fluunt virtutes concionatoris.

His igitur de personis, temporibus, atque locis breuiter expositis, habet, quae orator bene et diligentius obseruet. Magna vero prudentia et circumspectione opus est, ne vel in religionem, vel in alios, vel in seipsum tandem peccet; atque inde non modo apparet, quanta sit muneris grauitas, sed quae concionatoris quoque virtutes esse debeant. Ne igitur ad libros, quos non ubique ad manus habere licet, recurrendum sit, quisque religionis doctrinam clare accurateque cum argumentis suis calleat. Nec his bene instructum esse sufficit; accedere debet iusta Philosophiae, Exegeteos, Theologiae Moralis ac Historiarum cognitio. Qua enim qui destitutus est, is neque ratione et argumentis ex rerum natura petitis dogmata fidei comprobabit, neque loca controuersa a falsa interpretatione vindicabit, neque tandem ad usum vitae piae sanctaeque feliciter accommodabit. Ceteras, quibus facer orator in castris praeditus esse debet, virtutes silentio praetereo, quoniam hic tantum de iis sermo esse potest, quae ad conciones referendae sunt. Si quid vero addiderim, hoc unum est, quod hominum rerumque usu peritus sit; facit enim multum haec peritia tum ad prudenter eligenda, tum ad argumenta feliciter tractanda.

§. VII.

§. VII.

Nunc ante omnia de textibus, super quibus conciones habendae, dicendum nobis est. Instituuntur autem super librorum sacrorum quotannis in eundem gyrum pericopis redeuntibus. Est haec res, quae multis magnorum virorum iudiciis vel defensa atque confirmata, vel improbata atque reiecta est. Is ego quidem non sum, qui, quid hac de re statuendum sit, iudicio meo definiam; id mihi autem videtur, donec ab iis, penes quos summa sacrorum regundorum est, legibus non aliud quidquam cautum sit, nemini licere, a consuetudine illa recedere. Atque sunt Euangeliorum illorum nonnulla, quorum argumenta optime ad milites referri iisque propria fieri possunt; hoc itaque modo ad alia loca recurrere non opus esse puto. Quae autem eiusmodi naturae non sunt, methodo synthetica, ut dicitur, ad illos accommodari debent. Si vero accidit, ut tractanda sit res, cuius ne vestigium quidem recepto Euangelio inest, non dubium est, quin quem locum alium velit, eligere concionator possit. Illud autem accidere potest, ut duo tantum exempla commemorem, cum, parta victoria, per totum exercitum Deo gratiae agenda, aut, vitis quibusdam inter copias inualescentibus, a Duce imperatum est, ut proximo die dominico oratio in illa habeatur. Hic igitur, ubi per totum exercitum in orationum argumentis convenire debeant concionatores, vel ab eo, qui rebus sacris praefectus est in castris, qui explicetur textus definiendus, vel, quod optimum esse videtur, soli virorum, qui docti probeque cogniti fuerunt, arbitrio relinquendum, quem explicare velint.

De textibus, super quibus concionandum.

§. VIII.

Sed iam videamus, quae secundum textum illum, quem quisque rei aptum iudicat, coram iis, qui militiam profitentur, praecipue tractanda videantur. In Scripturis Sacris autem nobis

Quomodo credenda et agenda coniungi debeant.

vel credenda vel agenda proponuntur, quorum illa pro principiis habenda sunt, ex quibus haec necessario sequuntur. Vellem itaque, ut nec dogmatica solum, nec quae ad faciendum spectant, separatim traderentur. In *EPISTOLIS* quidem, quae, quo in statu iam sit religio apud Christianos Borussiae, enarrant, nuper modo suatum est, ut illa tantum in institutionibus catechetice, haec autem pro concione e suggestu exponerentur. Tantum vero abest, ut hoc consilium sequendum putem, ut potius utrisque coniunctis, et quae ad intelligendum profint, positis, clare quoque demonstratur, quomodo in usum consequendae salutis aeternae conuertenda sint. Cum autem certum sit, quod a Celeberrimo D. LESSIO observatum est, quinque partibus, quae praecepta morum tradant, et reliqua una, quae quid credendum sit, demonstrat, N. T. in primis litteras sanctiores absolui, iis assentiri non dubito, qui plus temporis moribus tradendis, quam docendis dogmatibus impendendum existimant. Praeter id enim, quod in hunc praecipue finem nobis data est religio, vel eo solo illud probari potest, quod ex uno dogmate saepe plures virtutes fluunt. Cur haec omnia igitur non praesertim ad milites pertineant, quorum intelligentia de rebus diuinis augenda quidem et confirmanda est, animus autem ad pietatem exercendam eo magis praeceptis opus habet, quo saepius inter armorum strepitus corrumpi et ad vitia declinare solent? Sed nunc de singulis distinctius agamus.

§. IX.

a) De credendis in uniuersum.

Primum igitur sermo sit de dogmaticis. Religionis vero doctrinae, quibus, quid de rebus diuinis credendum sit, discitur, non eiusmodi naturae sunt, ut omnibus Christianis omnes aequae scitu sint necessariae. Difficile quidem est, quid de quaere cuique sciendum sit, constituere: atque hinc controversiae et disputationes de articulis, ut dicuntur, non fundamentalibus;

talibus; quae vero citra omnem dubitationem omnium ordinum Christianis de fidei suae doctrinis in promptu habenda sunt, ea quoque milites fugere non debent. Hominem ergo, diuina imagine perdita, naturalem quandam vitiositatem sibi contraxisse et ob leges diuinas consulto saepe violatas poenas aeternas meruisse: Deum autem filium suum, qui nostra supplicia in se susciperet, obedientiamque a nobis praeceptis diuinis debitam nostro loco praestaret, misisse: unumquemque igitur, qui fidem in hunc seruatorem habeat, eamque vita pura atque sancta exprimat, felicitatem aeternam consecuturum esse; haec fere maxime praecipua sunt, quae saepe pro concione etiam militari moneri ac demonstrari debent.

§. X.

Sed his et alia, quae cum militis plus quam aliorum conditione coniunctionem habent, addenda et diligentius exponenda sunt. Sacrorum in castris interpret auditoribus suis ob oculos ponat prouidam Dei circa homines curam, quae omnia in his terris quam sapientissime moderatur: summam eius de rebus omnibus scientiam, qua non solum intelligit, quid nobis sit opus et quid ab ipso expetamus, sed et hostium consilia, machinationesque et imminetia pericula videt et pro sapientia sua avertit: summam denique potentiam, quae et tutos praestat in periculis et vulneribus morbisque confectos reficit et victoriam eamque saepe contra confertissimas hostium cateruas concedit. Pertinent huc, quae de termino vitae, quem multi decreto, ut nuncupant, absoluto tribuunt: quae de morte subitanea, iudicio extremo et damnatione vitae aeternae in Scripturis Sacris docentur. Spes praeterea in animis excitanda augendaque est, quae nullis miseriis, laboribus, morbis ac doloribus concuti queat et euerti, sed omnia, quae iis, qui Deo per Christum reconciliati sunt, accidant, ipsorum commodis inservire, persuasum sibi habeat. Sunt
et

b) Quae
militibus
praecipue
conueniant.

et haec a ceterorum institutionibus non aliena, illis autem, quibus quotidie sexcenta vitae pericula adeunda sunt: qui uni erepti in alterum iam iam incidunt: qui modo vulneribus mutilantur, nunc hostium armis occiduntur; his illa omnia saepius ante oculos ponenda videntur. Faciunt enim non ad vitam tantum caute pieque instituendam, sed et ad fiduciam in omnibus rebus, praesertim in morte, in Deo reponendam.

§. XI.

e) Quomodo circa errores verifandum.

Cum vero primorum et praefectorum militum animos saepe errores occupauerint, in concionando, quantum fieri potest, et huc respiciendum esse puto. Multi enim libris aduersariorum religionis lectis, quid in quaque re falsi in iis statutum sit, a vero distinguere nesciunt, adeoque opiniones Christiano homine indignas pro veritate interdum amplecti et cum aliis communicare solent. Duplicis autem generis esse possunt. Alii sunt leues et nullo modo in contemptum religionis vergunt, alii eam euertunt et vitia gignunt. Utrisque minister ecclesiae militaris, siue colloquiis priuatis, siue in ipsis concionibus occurrere debet. Illa autem longe praeferenda sunt, quoniam et pluribus et subtilius res tractari et ad omnes ac singulas aduersariorum objectiones responderi potest. Quod si vero priuatis disputationibus non facile locus inueniatur, errores pro concione argumentis, iis vero grauisimis, refellendi erunt. Cum igitur multi de Scripturarum Sacrarum et de uniuersae religionis origine diuina dubitent, et in primis circa doctrinam de expiatione per Jesum Christum facta haereant, ostendi illis debet, quam densissimis a natura tenebris mens humana inuoluta sit: quanta religio christiana praestantia gaudeat: quanta animi humani peruerfitas: quantum beneficium a Deo per redemptionem Christi in nos collatum: et quam optime tum iustitiae, tum bonitati diuinae conueniat, satisfactionem *Θεωυποριε* pro nostra accipere. Hic operae pretium erit, praeter

PFAFFII

PEAFFII Orationes Academicas et BAUMGARTENII Historiam lingua vernacula de variis religionum sectis conscriptam atque cum praefatione Semleri editam, inspicere. Nam ibi, quae ad historiam dogmatum pertinent, non modo inueniuntur, sed addita quoque est aduersariis occurrendi ratio.

§. XII.

Quod autem de dogmaticis iam exposuimus, id non hanc habet sententiam, ut in singulas cuiusque doctrinae partes singulae quoque conciones habendae sint. Praeterea enim, quod longum temporis spatium efflueret, antequam maxime praecipua tantum capita auditoribus tradi possent, fieret quoque, ut dum ad alios in primis conuersa sit oratio, ceteri parum sibi dictum haberent. Ita potius inter se temperanda sunt, ut, si res postulat, illa omnia simul in una concione reperiantur. Videndum ergo est, ut genus in species suas diuidamus, oppositis opposita et causas effectibus comparemus. Exempli gratia, si de ratione homini in extremo die iudicii reddenda esset concionandum, homo foret genus, cuius species iuuenes essent et senes, pauperes et diuites, illustres et ignobiles, omnium denique ordinum homines. Ut de oppositis iudicare possis, cogitandum tibi erit, quod, donec in his terris viuimus, non semper praemia nobis debita ab aliis reportemus et a paucis tantum hominibus actionum ratio interdum exigatur. Cum pars autem in aeternum poenis afficienda dicitur, pars contra ad felicitatem peruentura, habes hic varios iudicii illius effectus, cuius diuersitatis causa in eo est, quod hi legibus diuinis morem gesserunt, illi autem obedire noluerunt. Si hanc orator, et quam Rhetorica uberius praecipit, inuentionis rationem sequitur, et ex singulis quibusque generibus, quid militibus in primis conueniat, deligit, nemo erit, qui omne, quod exponatur, non sibi dictum esse putet.

Trium illarum
quantum li-
cet, coniun-
genda sunt.

C

§. XIII.

§. XIII.

De agen-
dis genera-
tim.

Ad probitatem autem integritatemque vitae referenda sunt omnia; videamus igitur, quomodo orator circa ea, quae faci- enda sint, versari debeat. Ante omnia autem eo allaborandum est, ut vera cognitio peccatorum contritioque in animis militum effi- ciatur. Etenim qui animum non fidei plenum habet, is nec virtu- tem, quae christiana sit, Deoque placeat, colere potest. Non tantum ideo vitiorum, quae in omnes homines cadunt, conuin- cendi sunt, sed quanta eorum sit foeditas, quibus ipsi in primis dediti sint, ostendendum est. Quod ubi factum, aut omnino animaduersum sit, pristinorum vitiorum eos poenitere, ad melio- res virtutes excitentur; mediis tamen, quibus erigatur pietas augeaturque, adiectis.

§. XIV.

De agen-
dis specia-
lissim.

In quibus omnibus ea praesertim proferenda sunt, quae iam maxime ad milites pertinent. Dehortandi igitur sunt a vitiis nonnullis eorum satis interdum communibus, ebrietate scilicet, scortatione, furtis, rapinis, et saeuitia in eos, qui arma non ge- runt; in primis serio et saepius monendi, ne signa deserant et in castra hostium transeant. Quomodo quisque contra in medio armorum strepitu, perpetuis laboribus et improbitatis, quae ocu- lis obuersantur, exemplis, Deum vere colere et possit et debeat, docendum est. Patriae amore integerrimo incendendi sunt, et instruendi, principem, cui pareant, non nisi iustis de causis bel- lum gerere; hinc ipsi eo maiorem fidem esse praestandam, quo magis eorum sanguini pepercerit, et, quamdiu fieri poterat, a militiae laboribus eos immunes esse voluerit. Porro monendi quidem gregarii milites de obedientia praefectis praestanda, ve- rum et illi, qui praesunt cum imperio, de amore, lenitate in suos, et cura ac beneficentia in aegrotos et vulneribus adfectos; cuius rei egregium exemplum ob oculos ponunt centurio, qui
Caper-

Capernaumi degebat, et qui ipsius imperio parebant milites. Amor tandem mutuus et concordia, qua in molestiis perferendis, ineundis consiliis, coeptisque feliciter ad finem perducendis, fortiter inuicem sibi succurrant, tum superioribus, tum inferioribus diligenter est commendanda.

§ XV.

Eo certius vero ad eum, quem sacer sibi orator scopum fixerit, perueniet, quo diligentius circa argumentorum illorum tractationem quaedam obseruare velit. Non sufficit vero, e diuinis mandatis et natura rei docuisse, haec, quae arguamus, vere esse vitia, quae Dei voluntati aduersentur, hominem diuinis beneficiis indignum reddant, conscientiam laedant, animi tranquillitatem auferant, salutem aeternam eripiant, et ad supplicia sine fine duratura detrudant; sed potissimum e conditione vitae militaris argumenta, quibus animos ad vitia fugienda, virtutesque exercendas moueamus, petenda sunt. Ebriis facile superuenit hostis: intemperantia in cibis et lasciua vita morbos sibi contrahunt: raptores et saeuos produnt incolae hostibus, et quo licentius ea loca deuastant, quae occuparunt, eo certius et citius omnium rerum inopia non incolae solum, verum et illi ipsi laborant. Ita ostendatur, relictionem signorum esse periculum, aduersari fidei in patriam, patriae patrem, commilitones; illum, qui transfuga abeat, siue velit, siue nolit, eos prodere, inter quos militabat, et inter quos saltem quosdam amicos habebat, in numerum vero hostium receptum nunquam carere suspitione, et si in manus eorum incidat, quos deseruerit, nullam veniae, nullam salutis spem habere. Ad exercendas virtutes inidem specialibus argumentis excitandi. Excute somnum: perfer iniurias tempestatis: hac nocte excubias agis in salutem tuorum; alia idem acturi alii, ut tu securius dormias. Lenem, aequum, amicum te praesta incolis terrae, quam intraisti, ut hostes idem ob-

Argumen-
ta rerum
unde peten-
da.

seruent, si patriae tuae fines inuaserint, et ipsi illi incolae tui curam habeant, si forte aeger aut grauius vulneratus inter eos relictus fueris. Haec prudenter sine omni animi acerbitate tractanda sunt.

§. XVI.

Eloquentia
adhibenda
est.

In his omnibus non floribus spargendis et ornate contorquendis, sed oratore opus est, qui cum eloquentia ornata et copiosa grauitatem quoque coniungat. Grauisissimi enim ponderis res sunt, circa quas versatur; atque ita in tradendis religionis praeceptis verae eloquentiae studeat, quae non in verbis solum, sed rebus potissimum consistit. Nam quomodo ad persuadendum mouendumque oratio valebit, quae perspicuitatis, *ακριβειας*, argumentorum exemplorumque vi destituta oscitanter vel cum taedio auditur? Omnibus igitur sacrum umbonem ascensuris Rhetorices praecepta accurate percipienda et Castrensium doctoribus sacris, praeter diurnam oraculorum diuinorum lectionem, in primis orationes illae apud Liuium aliosque Veterum Historicos occurrentes assidue legendae sunt. Siue enim a ducibus ipsis ad milites et alios habitae, siue ab iis, qui nobis vitas illorum tradiderunt, exornatae atque amplificatae sint, illi, qui uti eis didicit, hic praestantissimo usui esse possunt; tum ob artem oratoriam ipsam, tum ob eiusdem saepe conditionis auditores.

§. XVII.

Quae dicitur
est orator, scribere
debet.

Boni concionatoris porro est, nisi tempus aliud quid exigat, quod diciturus sit, scribere. Pauci quidem erunt, quibus non idem sit consulendum, apud militares autem in primis illud locum habere debet. Etiam si enim in aliquo multum ingenii, aut magna quaedam exercitatio sit dicendi, quae quidem non omnibus contigit, facile tamen fieri potest, ut vel in verbis, vel, quod peius est, in ipsis rebus peccet. Id vero neque reuerentiae, quae

quae coetui Christianorum debetur, neque pietati in religionem, cuius praeco est, conuenit. Pessimum igitur consilium est, ad operam scribendi fugiendam, quidquid in buccam venit, dicere. Errant, qui se hac ratione efficacius animos mouere putent; id enim quomodo possunt, ubi per integram fere horam sine duce ordine huc illuc vagantur, et multis inconsideratius dictis, filum orationis, ubi iam abruptum erat, balbutientibus verbis satis inepte forte annectunt? Miles gregarius quidem, quid in quaere re peccatum sit, non facile animaduertit, doctiores autem indignantur, abeuntes rident, et ad proxima sacra non reuerfi toti cohorti, mala de concionatore suspicandi, causam praebent.

§. XVIII.

Et quoniam fieri non potest, quin is, qui verba sua casui committit, praeter naturam fusius atque loquacius rem edisserat, tempus, quod in castris contractum esse solet, inane perditur. Cuius rei igitur ea ratio habenda esse videtur, ut, quantum fieri potest, intra horae dimidium ad finem perducta sit oratio. Nam quod temporis reliquum sacris destinatum est, precibus et canticis debetur. Si hoc modo breuitati studueris, attentos omnium animos habebis et lubentissime quisque sacris intererit, neque tempestatis iniuriae tribuetur, quod concionum verbositate adscribendum erat.

Breuitas
commenda-
tur.

§. XIX.

Atque propter eandem breuitatem, cui rerum natura accedit, in exordio concionis dicantur potius, quae de tempore, locis, atque personis desumpta sint, quam quae ad dictum aliquod librorum sacrorum explicandum spectent. Militum enim res cum semper variant, atque sacri oratoris esse diximus, ad eas semper conciones suas referre, in praeloquio illarum mentionem

De Exor-
dio et per-
oratione con-
cionis.

facere, adeoque viam ad argumentum, quod sibi tractandum sumserit, parare potest. Idque hanc habet utilitatem, ut non quisque modo videat, quae sit causa, cur de hac, nec ulla alia iam orator concionem instituat, sed auditores quoque eo attentiores alacrioresque fiant. Ubi autem forte eiusmodi introitu non opus fuerit, a votis piis atque precibus, quae cum orationis argumento coniunctionem habent, principium sermonis erit. Ceterum si loca ex scripturis Sacris occurrant, quae non longa ac difficili interpretatione indigere et rei tractandae conuenire videntur, adhiberi possunt. Quae autem peroratio concionis est, ea in unum quasi congerit omnia, quae vel ad vitia fugienda, vel ad amplectendam virtutem facere aliquid possunt.

§. XX.

Utilitas
taliū concio-
num.

Ubi hac ratione prudenter omnia atque circumspecte instituuntur, quin summa et in religionem, et rempublicam, et milites ipsos commoda redundent, dubium non est. Deus, qui autor religionis est, pie sancteque colitur: reipublicae salus contra iniuriam hostiumque impetus iustitia atque aequitate defendenda atque stabilienda commendatur: ac militum animi, ne felicitatis suae, et officiorum obliti, ad vitia delabantur, admoventur ac instituuntur. Qui itaque vitiis suis periissent ciues conseruantur: qui in hostes saeuissent, humanitati student: qui in praelio ob mortis periculum animum abiecissent, fortiter pugnant: et quibus nulla fides pietasque erat, Deo et patriae consecrantur. Quanta ergo muneris, cuius ope haec efficiuntur, dignitas! Quanta eorum, qui bene illo funguntur, merita! Non mediocris doctrinae et singularis sagacitatis vir, qui integrum de *meritis* librum composuit, summa atque maxime praecipua iis tribuit, qui hac ratione operam religioni nauant. Facestant igitur, qui susque deque habent eos, qui muneri illi sese deuouerunt; nec sint, nisi idonei, pii, atque docti, qui
ambiant

ambiant illud et quibus haec singularis bene merendi data est facultas, sedulo officia sua peragant.

§. XXI.

Haec itaque fere fuerunt, quibus hoc unum artis homileticae caput uberius illustrarem. Neque mihi enim in animo, neque opus erat, cetera vel profanae vel sacrae Rhetorices praecepta repetere. Nam necesse est, ut, qui singulis huius artis partibus cognoscendis animum applicat, reliquis, quae ad summam rei pertinent, iam satis instructus sit. Hac igitur ratione nemo me reprehendet, quod de inuentione, tractatione, et elocutione non prolata hic reperiat omnia, quae de iis in uniuersum praecipienda sint; ex his enim ea tantum desumenda putavi, quae ad rem, de qua agebam, pertinere videbantur. Conclusio.

QK Th. 2861

X 3074332 VD 18

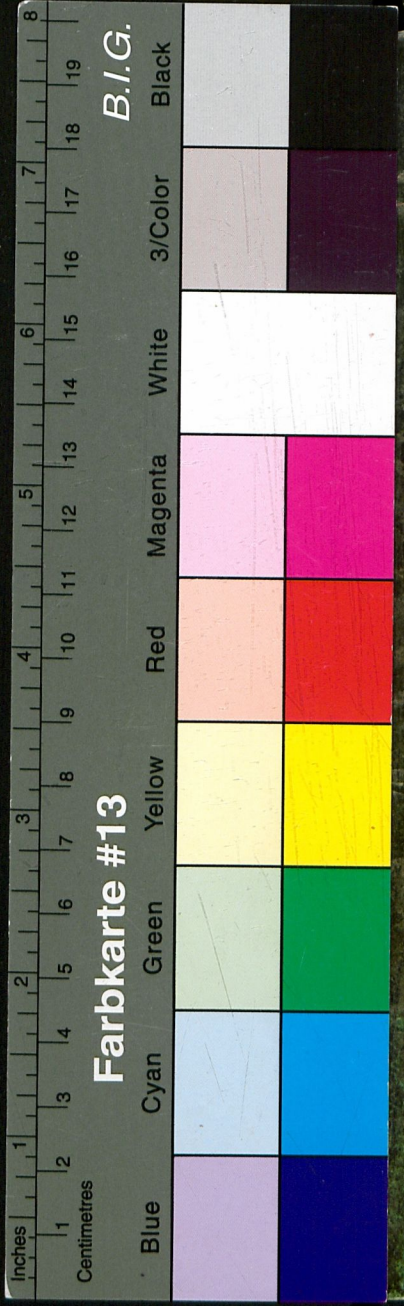
ambian illud et quibus hanc sapientiam bene intellexit dicit de la
causa, sed in ista causa non potest

LXXI

Iste tractatus sic incipit, quibus hoc nomen eius honoris
caso capite illustratum. Inquit nihil enim in casu, ne
quod dicitur, casus est potius vel dicitur libere proce-
dit. Iste tractatus est, et dicitur de hinc eius par-
tibus, quibus nomen applicat et dicitur, quod ad summam
rei pertinet, cum tunc incipit de. Hic tractatus ratione ratio-
nis dicitur, quod de intentione, intentione et solutione
non dicitur hic tractatus dicitur, quod de re intentionem dicitur
procedit, et de re et ratione dicitur, quod
de re, de re dicitur, dicitur dicitur.

hc

B.I.G.

Farbkarte #13

R.H. 346, 15.

Πi
2861

DE
SACRIS
CONCIONIBUS
IN
CASTRIS HABENDIS

DISSERIT

M. GOTTLOB SIGISMUNDUS DONNER.

D R E S D Æ,
LITTERIS CAROLI CHRISTIANI MEINHOLDI,
MDCCLXXIX.